

K r a j i n a

jak ji vnímáme a hodnotíme?

sídla – krajina – divočina

5. 10. 2006

co si představíte pod pojmem kulturní krajina?

- kulturní krajina je výsledkem dějinného vývoje přírody a společnosti – vyvíjela se společným působením přírodních, socioekonomických a kulturních procesů
- kulturní krajina vyjadřuje jedinečnost a nezaměnitelnost té či oné kultury. Proto mluvíme o konkrétních krajinách, vytváří také jednu z charakteristik národa, přičemž zpětně formuje charakter národa (*tvář domova, kraj domova*)

- zrcadlí se v ní ekonomická, technická a kulturní úroveň té které doby
- je **výsledkem vnitřní krajiny lidí v ní žijících** – důležitou roli zde hraje **stav vědomí všech lidí**, zvláště pak těch, kteří v krajině hospodaří a jednotlivé části krajiny soukromě vlastní
- **vnitřní obraz krajiny má také rozměr individuální** – člověk vychází ze svých vlastních pozorování, ze svých zkušeností – *promlouvají k němu s různou intenzitou zážitky z dětství z rodné krajiny, zážitky z toulání, z krajiny poutnické a každodenní zážitky z krajiny, ve které našel svůj domov (Tvrdková).*

krajinná typologie

- podle poměru mezi přírodními prvky a prvky vytvořenými člověkem - **geoekologické krajinné typy** (Míchal):
 - A. krajina silně pozměněná civilizačními zásahy** – *plně antropogenizovaná*, s dominantním až výlučným výskytem sídelních a industriálních nebo agroindustriálních prvků – **přes 31 % území ČR**
 - B. krajina s vyrovnaným vztahem mezi přírodou a člověkem** – *harmonická*, s masovým výskytem přírodních a agrárních prvků, může být i s převahou prvků přechodného charakteru nebo mozaikou prvků typů A a C, s omezeným výskytem sídelních a industriálních prvků – **asi 60 % území ČR**
 - C. krajina s nevýraznými lidskými zásahy** – *relativně přírodní*, s dominantním až výlučným výskytem přírodních prvků, s ojedinělým výskytem agrárních, minimem sídelních a absencí industriálních prvků – **téměř 9 % území ČR**
- dochází tedy k menším či větším **průnikům v triádě sídlo – venkov – divočina v jednotlivých krajinných typech** (viz. také nová divočina, bělokarpatký prales)

funkce krajiny

- Librová hovoří o **funkcích krajiny**:
 - zásobárna obnovitelných zdrojů
 - zásobárna neobnovitelných zdrojů, surovin a energie
 - obytná
 - rekreační
 - kulturní
 - estetická
- sociální percepce krajiny souvisí se sociální potřebou a hodnotou krajiny i s celým hodnotovým systémem a systémem potřeb dané společnosti
- u člověka se vytvořila se víceméně **stálá potřeba pobývat ve volné krajině, především v té lesostepního typu**
 - ⇒ lze tím podle antropologů vysvětlit i některé složky vztahu současného člověka k přírodnímu krajinnému prostředí
 - ⇒ záliba v jistých krajinných konfiguracích,
 - ⇒ uklidňující účinek pobytu a chůze v krajině pro nervovou soustavu,
 - ⇒ příznivé působení zeleně pro zrak...

vnímání krajiny jako vnímání jejích hodnot?

- **hodnota biologická** – z hlediska výskytu živočichů a rostlin, biodiverzity...
- **hodnota ekologická** – fungování ekosystému, míra čistoty/znečištění prostředí, hrají roli způsoby hospodaření, průmyslová zátěž...
- **hodnota domova** – souvisí s potřebou bezpečí, úkrytu, vazba k místu, nalézání obživy, dostupnost krajiny – to jsou podmínky obytnosti krajiny. V opačném případě naplňuje člověka úzkostí, anonymitou a vykořeněním
- **hodnota ekonomická** – krajina (její složky – půda, nerostné suroviny..., fauna, flóra) jako jeden z výrobních faktorů – zemědělství, těžba, průmysl, stavitelství...
- **hodnota estetická** – nejčastěji se popisuje jako *krásné, úchvatné, působivé*. Může se týkat i úplně obyčejných věcí
- **hodnota historická** – nezměněný obraz, funkčnost některých prvků - např. bojiště, stezky, které mají stejný průběh... **krajina jako historický dokument** – dochované původní způsoby hospodaření, dochované druhy vegetace, historická inženýrská díla, stavby. Hovoří se také o **paměti krajiny**.
- **hodnota rekreační** – uspokojení potřeby člověka po odpočinku, jsou vyhledávány jiné hodnoty než ekonomické nebo hodnota domova.
- **hodnota unikátu** – může být založena historicky, tzn. že se z kdysi běžné věci stává vzácná, protože ostatní srovnatelné zanikly – **jedinečnou identita**.

jaká je současná česká venkovská krajina?

- **venkov** – „*prostor v krajině mimo městskou zástavbu a průmyslové zóny, kde dochází k zemědělské výrobě a kde jsou sídelní formy vesnické komunity*“ (Lapka)
 - ⇒ *člověkem přetvořené a v mnoha případech výrazně dotvořené ekosystémy*, které s aktivní rolí člověka a jím pozměněných, domestikovaných rostlin a živočichů počítají a neobejdou se bez nich
- stereotypy spojené s venkovem v současnosti a minulosti
- *„...venkov je způsob bytí v krajině ...je tvůrčím přečtením krajiny ...umí být co nejvíc nezávislý na civilizaci a kultuře“* (Blažek)
- *v současnosti se zdůrazňují více komparativní výhody venkova oproti městu* – od 70. let jako svébytný prostor zdravého životního stylu, který je nutné respektovat i jako klidné místo k bydlení a rekreaci.
- *existuje však v současnosti „harmonická venkovská krajina“?*

proč je tématem, problémem?

krajina a venkov v literatuře

- venkovská memoárová literatura
 - Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického
 - Paměti sedláka Josefa Dlaska
 - o životě a práci na venkově vypovídají také některé příběhy Němcové, Světlé, , Novákové, Jiráska, Holečka, Baara, bratří Mrštíků
 - nejčastěji ale nenaplněné city, nerovné majetkové poměry
 - československou sociologii ovlivňovaly myšlenky některých politiků – Rieger, Bráf, Švehla, Hodža, historiků – Pekař, Krofta, Vacek, Kutnar
 - ruralisté – sborník Básníci selství
 - Knap (Puszta, Cizinec), Křelina (Hubená léta), Knor, Prokůpek, A. C. Nor (Bürkenthal, Raimund chalupník)
- ⇒ k venkovu, selství jako ke kořenům, k víře jako ke hlubině bezpečnosti

krajina a venkov v percepci sociologie a environmentalistiky

- empirická sociologie 20. a 30. let – monografie vesnic – Galla – Sány a Dolní roveň, Bláha – Velké nad Veličkou.
- založení Československé akademie zemědělské (1924) – cíl přinášet vědecké rozborový výrobně technické i společenské problematiky. Dr. Edvard Reich – později první docent sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně.
- témata zemědělství a venkova se zabývali Chalupný, Čep, Kutnar, Paleček, Smetánka, Pohl, Prokeš, Matula, Lom, Brázda...
- Československá akademie zemědělských věd, od roku 1953, ústřední komise pro sociální otázky v zemědělství a lesnictví
- při VÚZE vznikl Institut sociologie venkova a historie zemědělství (Tauber)
- po roce 1968 jejich rušení
- po roce 1989 znovu sociologie venkova a zemědělství na České zemědělské univerzitě v Praze, FSS...
- obnovení členství v Evropské společnosti pro rurální sociologii

- Librova, Blazek, Dejmal, Majerova
- Lapka, Gottlieb
- Kubačák, Frolec, Petráň

- při studiu textů pozor na:
 - přílišnou idealizaci při vnímání obrazu a stavu krajiny a venkova v minulosti a současnou přílišnou skepsi
 - ideologické zabarvení některých textů (hlavně v období 1945-1989)

- role nezisku (Společnost pro krajinu, Veronica, Drnka...), škol a společnosti obnovy venkova, časopisů

- sborníky *Kulturní krajina aneb proč ji chránit?, Tvář naší země / Krajina domova, Venkovská krajina*

SUDETY

- „Sudety jsou krajinou s pamětí, ale téměř bez časové retence.“ (Cílek)
- „Dodnes je v Sudetech vidět, že před námi tam byl někdo jiný.“ (Zmizelé Sudety)
- „V těchto místech můžeme spatřit, jak se bude vyvíjet venkov, když budou lidé z krajiny odcházet a a ti zbylí zde budou žít bez informací o tradicích, památkách a dějinách“ (Mikšíček)

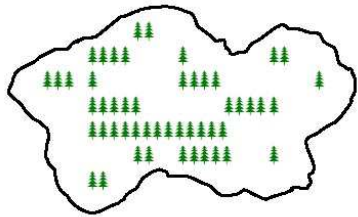
RÁM 4 – Pocit odcizení (deprivace) a jeho reprodukce v novém prostředí

podle Kučera (2006) a Kuldová (2006)

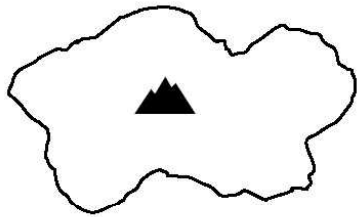

Pokud člověk či skupina osob přichází do prostředí, ke kterému nemá specifický osobní vztah, je neschopen nebo nemá vůli navázat na tradice dosavadních obyvatel a neztotožňuje se z určitých důvodů s hmotnými pozůstatky minulého vývoje v tomto území. Cítí se v novém prostředí cizí. Uzavírá do sebe. Toto uzavírání se vede k vzájemnému vzdalování se dotčených skupin i jednotlivců. Důsledkem je pokles zájmu o okolní dění i krajinu. Následně nedochází ke kultivaci krajiny, nevytváří se obytné prostředí, a tedy ani prostor pro sociální interakce. Tím se opět pouze umocňuje pocit odcizení, deprivace.

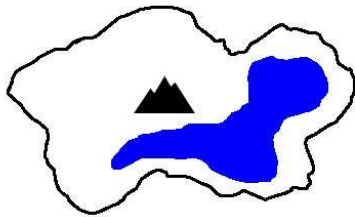
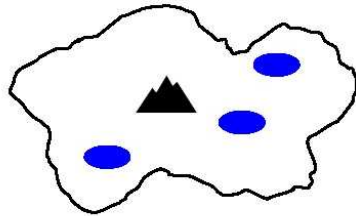
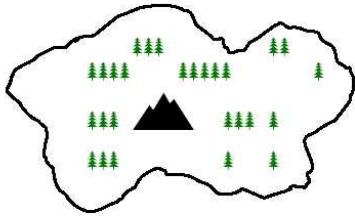
RÁM 3 – Krajina jako symbol regionu

Různé typy krajin jsou charakteristické velkým zastoupením určitého prvku, případně pro ně specifickou kombinací více prvků. Pro danou oblast je symbolem krajina jako celek.

Někdy se ale v krajině vyskytuje jeden velmi dominantní prvek. Pokud se např. touto krajinou pohybujeme, tento prvek nám slouží jako orientační bod a naši polohu k němu neustále vztahujeme. Krajinu pak označujeme podle tohoto prvku, který je jejím symbolem. Mluvíme např. o krajině "pod Horou". Nezáleží již tolik na tom, jaké další prvky se v krajině vyskytují.

Někdy však postupem času může původní dominanta buď zcela pozbýt svůj význam nebo je potlačena jiným výraznějším krajinným prvkem. Krajinu pak označujeme podle tohoto nového symbolu.

Symbyly jsou nedílnou součástí světa, ve kterém žijeme. Jsou obsaženy v našem životním prostředí, krajině. Jak ale tyto symboly vznikají? Jaké mají vlastnosti? Jsou důležité? A proč?

Symbolem rozumíme objekt či jev, kterému přikládáme nějaký duchovní význam (Hlinický, Polomová 1998). Může se tedy jednat např. jak o umělé lidské výtvoř, tak o přírodní objekty a jevy.

Symbyly a jejich význam jsou vnímány samostatnými subjekty, lidmi. Význam jednotlivých symbolů nemusí být každému zřetelný. Různí lidé mohou vnímat různé symboly a různí lidé nemusejí přikládat týmž objektům či jevům stejný význam. Oproti tomu dochází i k intersubjektivní shodě ve vnímání jejich významu. Existují tak symboly, které sdílí širší lidská společenství, komunity. Ty jsou pak zjevné všem jejich členům a společenství se na jejich základě mohou dokonce definovat, formovat svou identitu. Komunity se pak územně vymezují a ztotožňují se se specifickými územími, částmi krajiny, v níž se dané symboly vyskytují. V takovém případě mluvíme o regionální identitě (**Rám 1**). Regiony podle jejich významu vymezujeme na různých hierarchických úrovních. Obdobně jsou uspořádány i s nimi spojené symboly. Ty se liší tím pro jak veliký okruh lidí mají význam.

Symbyly nejsou neměnné. Mohou nabývat nových významů, posilovat je či ztrácet a stejně jako symboly vznikají, tak i zanikají (**Rám 2**). Proměna symbolů souvisí i s proměnou charakteru okolní krajiny.

Symbolem obyvatel toho kterého regionu, se nemusí stát pouze určité jednotlivé objekty či jevy v krajině, ale může jím být také krajina jako celek (**Rám 3**). A to ať už se jedná o určitý krajinný celek vnímaný jako symbol širšího regionu (např. Třeboňsko v jižních Čechách, hnědouhelné pánve v severních Čechách), nebo je jako jedinečný, symbolický vnímán krajinný ráz v dané oblasti (např. označení části Jindřichohradecka jako "Česká Kanada"). To že vnímáme určitou krajinu jako symbol je tedy úzce spojeno s naší představou o dané oblasti, kdy symbol je vyjádřením něčeho pro ni typického.

Symbyly jsou důležitou součástí našeho životního prostředí. Pomáhají nám se v něm orientovat a pochopit naši pozici v prostoru a čase (Lowenthal 1975). Přispívají k odpovědi na otázku kdo jsem, odkud přicházím a kam směřuji. Nedostatek či neschopnost porozumět určitým symbolům může vést až ke vzájemnému odcizení, nepochopení a případně i ke konfliktům (**Rám 4**).